

Петро СОРОКА, доцент (Тернопіль)

ВЕРТЕП НА СУКРАЙКУ ХХ ВІКУ¹

(Роман Гром'як. Вертеп, або Як я став народним депутатом СРСР і що з того вийшло... Спогад-роздум. – Тернопіль, 1992. – 336 с.)

Коли появився «Вертеп» Романа Гром'яка, доводилося потерпати, аби його обговорення не перетворилося у новий вертеп. І небезпідставно: цього не вдалося уникнути, пера точили Іроди, Царі, Жида, Пастухи, Козаки, Чорти, Цигани — неодмінні дійові особи вертепного дійства. Одні непомірно підхвалявали спогади-роздуми, лили словесну патику (з відомих причин), інші кпинили і гудили, на чому світ стоїть, чіпляючись до прохідних рядків і випадкових слів (бо опозиція).

Скороспілі критики вискакували, як з конопель, двозначно натякаючи на обсяг книжки в час тотального дефіциту паперу (ішов 1992 рік). Але це ще був навіть не пролог, бо першими, як правило, вихоплювалися ті, які книжки, власне кажучи, не читали і ніколи читати не будуть. Це були тільки провісники вертепу. А ті, що прочитали, одразу ж відчули, що перед ними лежить жива історія, замкнена в гарячу пульсуючу брилу книжки. Ота історія, що творилася на наших очах і до якої ми були причетні кожною клітинкою серця і мозку. Від того зріло в душі щось давно притлумлене, майже рудиментне, яке вільні, щасливі люди називають гордістю (почуття, яке нам, українцям, було тоді майже не знайоме). Це гордість за націю, за себе і за автора. Цього ніколи не звідає той, хто свідомо чи не свідомо уник виру недавніх драматичних подій, заховавшись у власній мушлі. Таких було небагато, але й не так мало, як би хотілося. Їм можна тільки поспівчувати, хоч вони й похваляються сьогодні тим, що вчора не кричали «слава», а нині не галасують «ганьба». Я з тих, що кричали: учора — більше, згодом — менше. І щасливий, бо вітер історії омив мені лице і душу, й це допомогло мені зрозуміти і оцінити таку книгу, як «Вертеп», що, сподіваюся, не так уже й мало.

Кажуть, що на Божому суді усе життя людини прокручується від народження до смерті. Щоденник Романа Гром'яка прокручує усього кілька літ, але це справжнє священнодійство. Найбільше вражає оголена правдивість сповіді, хоч спокуса прикрасити минуле чи витлумачити його по-новому, безперечно, тяжіла над автором. Але він не піддався їй. Зумів і зміг. Тому й ефект вийшов дивовижний, тому й маємо одну з не багатьох неліцемерних сповідей душі перед народом, історією і Господом.

У «Вертепі» різні рівні площини. Але понад усім Бог і гріхи. «І спогад цілісно спрямований, векторний».

¹ Подається за публікацією: Літературна Україна . – 29 квітня 1993 року.

Ось дитинство, зранене війною, злиденне отроцтво і освячена високою метою юність. А далі — як у голлівудському фільмі, — запаморочлива кар'єра. Хтось недобре посміхнеться: трохи щастя, трохи фортуни, а найбільше розумного компромісу. Але чи багато можемо пригадати таких високих злетів? Чи багато знайдеться аналогічних кар'єр не за протекцією і всупереч життєвим обставинам? Чи завжди виняткове обдарування йде в парі з такою ж неймовірною працездатністю? Запитання риторичні і відповіді не потребують.

«Вертеп» — як дорога в Почаїв: там кожен свій слід залишив. Якби виписати всі імена, що зустрічаються, довелося б списати не один аркуш паперу. Більшість просто згадуються, інші окреслюються штрих-пунктирно, і тільки найближчі друзі та соратники вимальовуються рельєфно-зримо. Ось сумний, але завжди рішучий Дмитро Павличко, непохитний Черняк, запальний і красномовний Володимир Яворівський, твердий, «з настовбурченими вусами», активно жестикулюючий Георгій Петрук-Попик. А ще ультра-сміливий Володимир Колінець, виважено-об'єктивний Олег Герман, імпульсивний Михайло Левицький.

Колишні партократи найчастіше проходять як безликі силуети, як тіні.

Характеристики рідних людей скупі, але напрочуд точні й місткі. Ось завжди замислений і скупий на слово батько автора, ось парубійко Ладик — «дебелий, крупнокостий, він, здавалося б, не говорив, а дуднив у якусь бочку». Ось Паланя — «маленька засушена бабуся», яку, уявлялося, можна було посадити на долоню.

А які цікаві екскурси в минуле і несподівані літературні медитації. «Гріх на душу взяв Михайло Стельмах, що своїм твором «Над Черемошом» не тільки показав віру малоземельних селян у колективний порятунок, а й бажаний результат видав за дійсний, начебто вже в 1949 році люди фірами розвозили зароблене зерно. Пам'ятаю, що дехто крадене розвозив, але усі інші одержували тільки грами на трудовень...»

Р.Гром'як не зараховує себе до відчайдухів, не змальовує героєм. Не Кармелюк, не довбушівський тип. Далеко ні. Але за певних обставин умів виявити і витримку, і силу волі, і мужність. Тож міг би повторити слідом за Юрієм Липою: «Господь міцним мене створив і душу дав неподілиму». Та нелегко давався кожен крок і мужній вчинок. «Складне-то почуття, коли берешся голосувати... Думаєш-гадаєш, аж голова тріщить, а електроніка фіксує у пам'яті наслідки голосування. Важко голосувати, ще важче зважитися вийти на трибуну...»

«Часто болить голова і серце тисне, і хмари на нашій горизонті згущуються».

Важко сказати, як складеться доля «Вертепу» і яке місце визначить їй найсуворіший суддя час. Чи поставить поруч із «Чорними рядками» Андрія Чайковського, з якими він, як мені видається, суголосний і жанром, і тональністю, і високохудожнім рівнем письма, чи буде відтиснутий іншими мемуарами на більш скромніше місце? Та для нас, сучасників Романа Гром'яка і учасників недавніх подій, це не так уже й суттєво. Значно важливіше, щоб «Вертеп» став перепоною для «вертепних політичних ігор в Україні, зосібна на її західних територіях», як висловився редактор книжки М.Ониськів, і запалював усіх нас до боротьби за світлі ідеали свободи.